

MONIKA KARWACKA

Uniwersytet Śląski w Katowicach

<https://orcid.org/0000-0002-6356-9953>

MANIFESTACJE I PROTESTY W UJĘCIU ŚRODOWISKA LITERACKIEGO W ROSJI

DEMONSTRATIONS AND PROTESTS
IN THE PERSPECTIVE OF THE LITERARY COMMUNITY IN RUSSIA

This article is an attempt to identify the protest potential of the literary community in Russia. Special attention is dedicated to writers and critics who, in their creative activity, implicitly and explicitly express their protest against particular phenomena, actions or ideas. In the literary community, there also appear voices commenting on public feelings. Writers who speak approvingly about social protests strengthen the protest potential, which is confirmed by the number of comments that refer to their speeches. In recent years, cyberspace has created conditions that intensely stimulate protest behavior, especially among the younger generation. It is also a place where popular writers and critics publish provocative speeches and texts which contain a strong emotional charge.

Keywords: protest potential, protest readiness, Zakhar Prilepin, Lyudmila Ulitskaya, Marina Volkova

ДЕМОНСТРАЦИИ И ПРОТЕСТЫ
В ПЕРСПЕКТИВЕ ЛИТЕРАТУРНОГО СООБЩЕСТВА В РОССИИ

Данная статья представляет собой попытку выявить протестный потенциал литературного сообщества в России. Особое внимание уделяется писателям и критикам, которые в своей творческой деятельности, имплицитно и эксплицитно выражают протест против тех или иных явлений, действий или идей. В литературном сообществе также появляются голоса, комментирующие общественные настроения. Писатели, одобрительно отзыва-

ющиеся о социальных протестах, усиливают протестный потенциал, что подтверждается количеством комментариев, ссылающихся на их выступления. В последние годы киберпространство создало условия, интенсивно стимулирующие протестное поведение, особенно среди молодого поколения. Здесь же популярные писатели и критики публикуют провокационные речи и тексты, содержащие сильный эмоциональный заряд.

Ключевые слова: протестный потенциал, протестная готовность, Захар Прилепин, Людмила Улицкая, Марина Волкова

Pozycja społeczna pisarzy i krytyków literackich w Rosji znacznie odbiega od tej, którą zajmują przedstawiciele środowiska literackiego w innych krajach, szczególnie w Europie. Wpływa na to m.in. dostępność szerokiej gamy narzędzi mediów społecznościowych, z których niektórzy pisarze i krytycy rosyjscy w pełni korzystają (mowa tu nie tylko o kanałach przekazu informacji, ale o wszelkich możliwościach dostępnych w sieci, na przykład o debatach online w czasie rzeczywistym, zwłaszcza na forach internetowych). Ich wysoki status społeczny nie wynika przy tym jedynie z obecności w mediach, lecz z autorytetu, który budują od początku swojej kariery, stosując pełen wachlarz narzędzi perswazyjnych, PR-owskich czy marketingowych. Niezaprzeczalnym faktem jest, że potrzeba utrzymania silnej pozycji literatury, kreującej i efektywnie oddziałującej na świadomość społeczną, sprzyja również promowaniu młodych twórców przez starsze pokolenie. Z charakterystyczną pewnością siebie przyjmują oni aprioryczną postawę ekspercką w środowisku, które stanowi wygodną, jak również względnie bezpieczną przestrzeń do wyrażenia indywidualnych przekonań, opinii czy buntu. Jednak sytuacja polityczna i społeczna w Rosji coraz częściej prowokuje do zmanifestowania niezadowolenia i protestu w przestrzeni publicznej. Trzeba przyznać, że niektórzy pisarze i krytycy z powodzeniem łączą odmienne aktywności, tj. z jednej strony inicjują wydarzenia, których celem jest promowanie literatury i kultury rosyjskiej, z drugiej zaś zabierają głos w kwestiach, które oburzają Rosjan.

Może się oczywiście pojawić wątpliwość co do zasadności mówienia o protestach środowiska literackiego w Rosji, gdyż protest jest najbardziej radykalną formą wyrażenia niezadowolenia. Jest on postrzegany w świadomości społecznej jako bezpośredni sposób publicznego zmanifestowania sprzeciwu wobec działania

uważanego za niesłuszne lub godzące w dobro jednostek lub grup. I rzeczywiście, łatwiej wskazać pojedyncze głosy krytyczne wśród twórców skierowane przeciwko działaniom władzy, niż mówić o sprzeciwie całego środowiska, tym bardziej, że protesty w Rosji zawsze miały szczególny charakter. Jeszcze do niedawna stanowiły one rzadkość, zwłaszcza uliczne manifestacje i zgromadzenia, gdyż za udział w nich groziły surowe kary. Potwierdzeniem mogą służyć nie tylko współczesne akcje protestacyjne, ale również liczne wydarzenia historyczne, których konsekwencją były areszty, przesłuchania, pobyty w łagrach czy psychuszkach. Częściej zatem obserwowano zaangażowanie implicytne (rodzaj gry z odbiorcą i cenzurą), obejmujące szerokie spektrum kontestacji zasad porządku społecznego i systemu politycznego, sprzeciwu wobec niesprawiedliwych z punktu widzenia jednostki czy określonych grup działań podejmowanych przez instytucje państwowe.

Jeśli chodzi o współczesność, to Diana Czełpanowa podkreśla, że „aktywność protestacyjna” (ros. *протестная активность*) pozostaje w ścisłym związku ze „społecznym napięciem” (ros. *социальная напряженность*)¹, które najlepiej oddaje stan niepokojów społecznych, ale również obaw związanych z nieuchronnymi konsekwencjami bezpośredniego uczestnictwa w protestach, tj. represjami ze strony władz. Badania statystyczne, na które powołuje się z kolei Leila Krupenikowa, sugerują jednak systematyczny wzrost potencjału protestacyjnego Rosjan w ostatnich latach². W okresie między czerwcem 2017 roku a sierpniem roku 2019 liczba osób gotowych protestować prawie się podwoiła (z 15% do 27%)³. Coraz więcej Rosjan jest zatem gotowych publicznie wyrazić

¹ Д.Д. Челпанова, *Протестный потенциал студенческой молодежи Юга России*, „Научная мысль Кавказа” 2014, nr 1, s. 55–62.

² Więcej zob. Л.Ш. Крупеникова, *Динамика массового сознания и протестная активность россиян*, „Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки” 2019, nr 12, s. 84; *Протестная активность*, <https://www.levada.ru/2019/09/03/prottestnaya-aktivnost-5/> (10.11.2019), М.К. Горшков, В.В. Петухов (red.), *Российское общество и вызовы времени*. Книга первая, Издательство „Весь Мир”, Москва 2015, s. 336.

³ Tamże.

swój sprzeciw wobec regulacji, które zasadniczo łamią lub ograniczają ich prawa.

Największe natężenie buntu i niezadowolenia odnotowuje się wśród młodych Rosjan. Galina Awcionowa i Jelena Woronina, identyfikując innowacyjne formy aktywności protestacyjnej młodzieży, jako główne przyczyny protestów wymieniają takie czynniki jak „социально-политическая нестабильность, резкая активизация и усложнение политической действительности [...]”⁴. Młode pokolenie wyróżnia radykalny system wartości, które w znacznym stopniu determinują ich gotowość protestacyjną. Według badaczek:

Для молодого поколения, в силу возрастных особенностей, характерны юношеский максимализм, обостренное чувство справедливости, поиск референтной группы и собственной идентичности, смысла и ценности жизни, романтизм⁵.

Młodzi wyrażają swoje niezadowolenie w zróżnicowany sposób. Najwięcej głosów sprzeciwu można odnaleźć w przestrzeni wirtualnej, na blogach, w postach pojawiających się w różnych mediach społecznościowych oraz komentarzach do wypowiedzi innych osób, wydarzeń czy zjawisk. To właśnie media społecznościowe, zdaniem rosyjskich badaczek, w największym stopniu kształtują postawy protestacyjne, szczególnie wśród młodych obywateli:

Благодаря активной деятельности в социальных сетях, блогах и других ресурсах Всемирной сети оппозиционерам удается обеспечить связь со своими сторонниками, организовать сбор средств политическим заключенным, коллективную разработку агитационных материалов и призвать к выходу на митинги, пикеты, шествия⁶.

W konsekwencji, jak podkreślają Awcionowa i Woronina, media społecznościowe należy rozpatrywać jako przestrzeń społecz-

⁴ Г.И. Авционова, Е.Ю. Воронина, *Инновационные формы протестной активности молодежи*, „PolitBook” 2004, nr 3, s. 19.

⁵ Tamże.

⁶ Tamże.

nej radykalizacji. Niewątpliwie anonimowość i oderwanie od rzeczywistej komunikacji sprzyja krystalizowaniu się światopoglądu maksymalistycznego, który w sieci rozprzestrzenia się nadzwyczaj intensywnie i szybko. Mechanizmy funkcjonowania mediów społecznościowych stworzyły podwaliny pod innowacyjne formy protestów, takie jak choćby flash mob:

Флешмобы, хеппегинги, перформансы, набирающие популярность в современной политической действительности, могут рассматриваться как инновационные формы радикального протеста против власти. Они носят яркий провокационный характер, привлекают внимание к самым злободневным нерешенным общественным проблемам, указывают на необходимость преобразований в той или иной сфере⁷.

Jak na tle młodego pokolenia o najwyższym potencjale nonkonformistycznym wypadają pisarze i krytycy? Interesującym przykładem postawy „buntowniczej” jest Zachar Prilepin — pisarz, który od lat korzysta z ugruntowanej pozycji w środowisku literackim, by promować „swoje” idee i koncepcje, głównie w odniesieniu do funkcjonowania państwa, choć wachlarz jego zainteresowań zdaje się nie mieć żadnych granic. Halina Waszkielewicz, charakteryzując twórczość autora *Saiki*, podkreśla wszechstronność jego działań, a także umiejętność wywoływania wokół swojej osoby znacznego szumu medialnego. W artykule z 2013 roku badaczka wskazuje na silną pozycję, jaką Prilepin posiadał już w tamtym czasie w środowisku literackim:

Благодаря своей активности Захар Прилепин вырастает также, если уж не на лидера, то наверняка на организатора новой писательской формации, о чем свидетельствует тридцать одно интервью, которые он провел с наиболее влиятельными мастерами пера, а также собрание современных рассказов, опубликованных под заглавием *Десятка*, в котором писатель представляет десять наиболее интересных, по его мнению, рассказов, один из которых, надо отметить, собственного сочинения⁸.

⁷ Tamże, s. 20.

⁸ H. Waszkielewicz, *Притчевая обезьяна Захара Прилепина*, „Przegląd Rusycystyczny” 2013, nr 2 (142), s. 134.

Od czasu publikacji artykułu Waszkielewicz, autor *Grzechu* silnie zintensyfikował swoją działalność. Po udanym debiucie literackim, zdobyciu popularności, przychylności krytyków i szerokiego grona odbiorców, Prilepin w ostatnich latach wznowił zawieszoną działalność wojskową, demonstrując poparcie dla systemu i władzy, rzekomo przez niego negowanej. *Casus* Prilepina i jego aberracji stanowi egzemplifikację protestu, można by rzec, „mystyfikacyjnego”. W środowisku literackim jego działania bywają określane jako „protest marketingowy”, który manifestuje głównie w wystąpieniach dla mediów. Autor *Patologii* w swoich tekstach literackich, ale również w wielu wypowiedziach na blogach (wszak posty umieszcza w różnych mediach społecznościowych) kreuje pożądaną przez siebie obraz Rosji⁹. Według niego sytuacja w kraju nieuchronnie prowadzi do realizacji pesymistycznej wizji przyszłości w odniesieniu do życia politycznego, gospodarczego i kulturalnego. Pisarz w obszernych tekstach krytycznie wypowiada się na temat działań rządu, w tym najsilniej przeciwstawia się korupcji, wskazując na konkretne jednostki odpowiedzialne za nielegalne praktyki. Jednocześnie wywołuje falę komentarzy krytycznych pod swoim adresem i oskarżeń o postawę prorządową, gdy mowa o aneksji Krymu czy o wojnie w Donbasie.

W reakcji na zarzuty o przychylność, a nawet współpracę z Kremlem, Prilepin udzielił wielu wywiadów, w których z jednej strony próbuje odsunąć od siebie niewygodne opinie, sugerujące poparcie dla głowy państwa, z drugiej strony jednak, jego wypowiedzi mają charakter wymijający. Zaskakuje fakt, że pisarz, który bez ograniczeń korzysta z blasfemii i wielokrotnie w przestrzeni publicznej w sposób dosadny wypowiadał się o kwestiach postrzeganych jako skandaliczne, w wywiadach, w których odnosi się bezpośrednio do zarzucanego mu poparcia władz, oskarżanych przez niego samego o niesprawiedliwość, korupcję czy działania niezgodne z konstytucją, staje się powściągliwy. Na przykład, o głowie państwa rosyjskiego w kontekście niespodziewanego spotkania z pisarzami wypowiadał się z wyczuwalnym szacunkiem:

⁹ Szerzej na ten temat w artykule: M. Karwacka, *Obraz Rosji w blogach literackich pisarzy rosyjskich*, „Przegląd Wschodnioeuropejski” 2020, t. 11, nr 2, s. 205–216.

Как вы полагаете, зачем Владимиру Путину было встречаться с писателями — да еще сразу после объявления о намерении вернуться к президентской власти? Я воспользуюсь советом самого Владимира Владимировича, сказавшего, что у него проходит по две-три подобных встречи в день. Путин встречается со всеми — не только с писателями. Если бы он полгода сидел в скиту, а потом вдруг пообщался с писателями, — вот это имело бы смысл¹⁰.

Ostrożnie też komentował działania władzy w sferze gospodarki, określając je jako podejrzone. Trudno to jednak uznać za zdecydowany sprzeciw: „это уже начинает вызывать некоторые подозрения по отношению к власти”¹¹. Warto odnotować, że powyższe wypowiedzi pochodzą z 2011 roku. Od tamtego czasu poglądy pisarza mocno ewoluowały, a głos krytyczny dzięki popularności, którą zyskał przez dekadę, przybrał na sile, stając się przez to bardziej rozpoznawalny i opiniotwórczy.

Bartłomiej Kopczacki, badając relacje Prilepina z „towarzystwem”, którym określa społeczeństwa zachodnioeuropejskie, zauważa, że w wypowiedziach i działaniach pisarza jednoznacznie widoczna jest walka z „liberałami”:

Za „liberałów” Prilepin uznaje zwolenników gospodarki rynkowej, nienegujących stanu posiadania rosyjskiej burżuazji, który jest dla nich w pełni legitymowany (sprzeciwiają się rewizji zasad prywatyzacji, jak również podatkowi od luksusu) oraz przekonanych, że upadek ZSRR był w pełni uzasadniony, logiczny i nawet korzystny dla kraju¹².

Cechą charakterystyczną wypowiedzi pisarza na temat problemów społeczno-politycznych, militarnych, kulturowych czy literackich jest ich wielość, różnorodność i zmienność. Wystąpienia dotyczą różnych kwestii i niosą odmienny ładunek emocjonalny. Niektóre z nich stanowią wyraźny głos sprzeciwu wobec przeszłych

¹⁰ А. Пименов, *Захар Прилепин против Путина: коррупционные схемы и власть*, <https://www.golosameriki.com/a/zahar-prilepin-putin-2011-09-30-130874548/246076.html> (20.08.2021).

¹¹ Tamże.

¹² B. Kopczacki, *Zachara Prilepina zmagania z „towarzystwem”*, „Rusycystyczne Studia Literaturoznawcze” 2018 (28), s. 126.

i terazniejszych zagadnień. Selekcja wystąpień Prilepina, publikowanych na YouTube, jest zadaniem trudnym. Wśród tych najbardziej popularnych można wymienić: *ПРИЛЕПИН: о евреях, Путине и новой Конституции*¹³, *Захар Прилепин о Захарченко, Мотороле, Невзорове, Сталине и Путине // А поговорить?..*¹⁴, *Захар Прилепин: украинцы состоялись как нация*¹⁵, „*Захар Прилепин. Уроки русского*”. Урок № 38. Штирлиц, Путин, отступник Юлиан и прочие братья¹⁶.

Autor *Patologii* aktywnie uczestniczy w życiu literackim Rosji, pisze nowe teksty, prowadzi wykłady i zajęcia literackie oraz okołoliterackie, równoległe także działa w sferze politycznej i wojskowej. Połączenie tak odmiennych aktywności niewątpliwie poszerza pole perswazyjne, tym samym zwiększając jego potencjał protestacyjny. *Casus* Prilepina to wyraźne potwierdzenie, że autorytet pisarza i krytyka — wszak występuje on w tych rolach równoległe — może oddziaływać na gotowość do protestów w społeczeństwie. Sam określa się zwolennikiem Rosji imperialnej: „być może częściowo jestem nacjonalistą, a nawet ksenofobem”¹⁷. Twierdzi również, że hasła, które wyznaczają jego światopogląd, to: „Chrześcijański socjalizm”, „Święta Rus”, „lewicowe Imperium”. Kopczacki zauważa, że Prilepin: „kontestuje system Putina, z którym niegdyś walczył, a następnie ogłosił rozejm. Obecnie jednak akceptuje jego działania, co także stanowi zarzewie konfliktu z ‘liberalną’ opozycją”¹⁸.

Jego kontrowersyjne wystąpienia i wypowiedzi, publikowane głównie w sieci, są łatwo dostępne, przez co prowokują do emocjonalnych wpisów i dyskusji. Uczestnicy forów, a także autorzy komentarzy, niejednokrotnie w niecenzuralnych słowach sprzeciwiają się sądom pisarza lub popierają jego wypowiedzi, które

¹³ <https://www.youtube.com/watch?v=fFKqLP6M7Ug> (10.06.2021).

¹⁴ <https://www.youtube.com/watch?v=DUx3fYSXnoI> (10.06.2021).

¹⁵ <https://www.youtube.com/watch?v=9mLL4Eg7VaE> (10.06.2021).

¹⁶ <https://www.youtube.com/watch?v=6ipANjU6xzY> (10.06.2021).

¹⁷ B. Kopczacki, *Zachara Prilepina zmagania z „towarzystwem...”, s. 127.*

¹⁸ Tamże.

jednocześnie stają się również pretekstem do poruszania przez komentatorów innych kwestii dotyczących zarówno Rosji, jak i świata zewnętrznego. Prilepin ze względu na niejasne relacje z władzą, a także swoje niejednoznaczne poglądy i nie zawsze zgodny z oczekiwaniami społecznymi kierunek działań, wywołuje sprzeciw, ale daje też innym silny impuls do działalności protestacyjnej przeciwko działaniom rządu czy konkretnych jednostek.

W refleksji nad aktywnością protestacyjną rosyjskiego środowiska literackiego warto odnieść się do opinii uralskiej znawczyni kultury, Mariny Wołkowej¹⁹, która dzięki ogromnemu zaangażowaniu przyczynia się do promocji nie tylko kultury rosyjskiej, ale przede wszystkim do rozwoju literatury, ze szczególnym uwzględnieniem poezji. Zapytana o działania protestacyjne pisarzy rosyjskich, badaczka nie kryje zdziwienia, gdyż według niej nie jest to środowisko, w którym protest jest popularną formą wyrażania przekonań, opinii czy próbą walki o jakiegokolwiek wartości społeczne. Będąc w centrum życia literackiego Rosji, zauważa pewne przejawy buntu wśród pisarzy i krytyków, jednak są to odosobnione postawy. Na co dzień wypowiedzi pisarzy, poetów, krytyków czy blogerów literackich ogniskują się raczej wokół wojny ze zjawiskami, które zakłócają lub destrukcyjnie wpływają na literaturę rosyjską. Z relacji kulturoznawczyni wynika, że życie literackie funkcjonuje w oderwaniu od życia politycznego i nie ingeruje w działania rządzących. Przedstawiciele środowiska literackiego częściej natomiast walczą między sobą o to, co jest „właściwą” literaturą: „Собственно, ‘бой’ с властью подменены боями ‘за правильную’ литературу — кто-то воюет с верлибристами, кто-то с феминистами, кто-то с графоманами и т. д.”²⁰. Wołkowa zauważa oczywiście pewne formy protestu, jednak nie postrzega ich jako bezpośredniego nacisku,

¹⁹ Więcej o postaci Mariny Wołkowej i jej działalności promującej poezję uralską, w tym działalności wydawniczej i ogromnej roli, jaką odgrywa w tworzeniu Uralskiej Szkoły Poetyckiej (ros. *VIII*) w monografii: T. Burzyński, M. Karwacka, *Blogosfera w Rosji: wirtualna przestrzeń literacka a wyzwania społeczeństwa sieciowego*, Wydawnictwo „Śląsk” i Stowarzyszenie Inicjatyw Wydawniczych, Katowice 2020.

²⁰ Wywiad z Mariną Wołkową za pośrednictwem platformy Vkontakte z dnia 10.07.2021.

a jedynie zjawisko, które można zaobserwować w relacjach pomiędzy poszczególnymi grupami literackimi, których wartość trudno określić jako pozytywną czy negatywną:

Традиционная оппозиционность русской литературы по отношению к власти стала раковой опухолью самой литературы — одни литературные группы „протестуют” против других, вот и все. Это ни хорошо, ни плохо (надо сказать, что и власть сейчас аморфна и условна, идеями — кроме вечной идеи сохранения — не озабочена, потому и с литературы, что требовать)²¹.

Wołkowa potwierdza, że rosyjskie środowisko literackie korzysta z różnych form wyrażenia protestu, jednakże rzadko są to próby wychodzące poza sferę literatury. Teksty literackie, krytyczne i publicystyczne, powieści, wiersze czy różne gatunki e-literatury służą do przekazywania kluczowych dla pisarzy, poetów i krytyków idei, jak również sprzeciwu wobec kwestii, ewokujących ich idiosynkrazje. Badaczka podkreśla, że w wielu przypadkach protest przejawia się głównie w wypowiedziach artystycznych, a nie w stanowisku, zachowaniu danego pisarza: „Безусловно, есть и откровенно протестные тексты, но именно тексты, не позиции — у того же Кальпиди, Сенчина, Самойлова и других, много текстов плавают в сети безымянных или не очень известных авторов”²².

Przykładem mogą służyć choćby teksty wymienionego przez Wołkową Witalija Kalpidiego, w których dostrzegalny jest potencjał protestacyjny. Kalpidi, działając również jako kulturoznawca, sprzeciwia się na przykład współczesnemu odwrotowi od poezji. Jego walka to, jak wskazuje Wołkowa, bój o prawdziwą literaturę, o literaturę piękną. Swoje wystąpienia w sieci Kalpidi poświęca głównie promowaniu jej walorów estetycznych oraz związków z tradycją. Twórczość poety stanowi wyraźny protest przeciwko pojawiającym się szczególnie w poezji kontekstom pozaliterackim, o czym pisze również Marina Abaszewa w prezentacji jego sylwetki:

²¹ Tamże.

²² Tamże.

[...] поэт, по многим позициям резко противостоящий актуальному поэтическому контексту и в литературном творчестве, и в литературном поведении. Это очевидно прежде всего в предельной, восходящей к романтизму, выраженности героя, редком сегодня лиризме, эмоциональности тона. И — в повышенной чувствительности к мифологическому²³.

Kalpидi, jak zauważa Abaszewa, jest przykładem poety wyrażającego sprzeciw właśnie poprzez twórczość i w odniesieniu do kwestii blisko związanych z funkcjonowaniem literatury. Zwracała na to też uwagę cytowana wcześniej uralska kulturoznawczyni.

Obok walki o literaturę wśród pisarzy i krytyków pojawiają się jednak postawy i działania, w których publicznie wybrzmiewa aprobata dla aktywności protestacyjnej Rosjan. Krytykowana w mediach publicznych Ludmiła Ulicka²⁴, z uznaniem komentuje aktywność głównie młodych Rosjan, odnosząc się do istoty i znaczenia protestu w społeczeństwie, a także do wzrostu potencjału protestacyjnego:

Главное изменение — это возраст протестующих. Теперь политически активными являются очень много очень молодых людей. И, возможно, также юмор — теперь люди смеются над „властью”. Все эти утки и ершики показывают нам именно это: там, где больше смеются, меньше страха²⁵.

Trzeba zresztą przyznać, że i sama Ulicka eksplicytnie demonstrowe swój sprzeciw wobec działań władzy tak w sferze polityki

²³ М. Абашева, *Мифология „женского” в поэзии Виталия Кальпиди*, „Филологические науки” 2000, nr 3, s. 52.

²⁴ Ludmiła Ulicka krytykowana jest w mediach państwowych głównie za chęć „przypodobania” się zachodnim społeczeństwom. W jednym z programów informacyjnych jej wyrwane z kontekstu wypowiedzi zostały negatywnie przedstawione i skrytykowane na tle wypowiedzi Dmitrija Bykowa w kwestii deprecjonowania i selekcji społeczeństwa rosyjskiego. Dziennikarze kanału Rosсия 24 określili postawę Ulickiej mianem „liberalnego faszyzmu”, silnie dyskredytując przy tym jej osiągnięcia i pozycję literacką: *Либеральный фашизм: Улицкая и Быков поделили россиян на сорта — Rosсия 24*, <https://www.youtube.com/watch?v=BWPX3kqPi1Q> (10.06.2021).

²⁵ Людмила Улицкая в интервью *Tageszeitung*: „У дракона еще есть зубы”, <https://www.newsru.co.il/press/01feb2021/ul.html> (06.06.2021).

(krytyka przejęcia Krymu), jak i w kwestiach społecznych (upominanie się o prawo do aborcji z równoczesnym zwiększeniem dostępności środków antykoncepcyjnych). Dodatkowo pisarka wskazuje na konieczność głębokiej refleksji krytycznej i przeprowadzenia gruntownych zmian w kraju, w związku z niepodlegającą dyskusji tendencją wzrostową, gdy mowa o protestach i zaangażowaniu w nie coraz większej części społeczeństwa. Tymczasem, zdaniem Ulickiej, władza całkowicie ignoruje sygnały niezadowolenia i brak poparcia ze strony wielu obywateli, nie potrafi również nawiązać jakiegokolwiek dialogu z protestującymi, co rodzi coraz większą agresję i okrucieństwo: „Властная элита по-прежнему не готова к диалогу с людьми. Вместо этого она задерживает организаторов протестов — а также случайных людей, мирно стоящих в толпе. Власть становится все более жестокой”²⁶.

Ulicka naraziła się władzy esejem dla „Der Spiegel”, w którym krytykuje obecny stan Rosji. Uważa, że w kraju dochodzi do wyniszczenia kultury, wartości humanizmu, a przede wszystkim łamania praw człowieka: „Моя страна, — жалуется она европейцам, — находится в состоянии войны с культурой, ценностями гуманизма, свободой личности и идеей прав человека”²⁷. Pisarka mówi o wstydzie, który odczuwa za polityków, którzy rządzą Rosją, za: „руководящих политиков — сторонников насилия и вероломства, которые метят в супермены. Мне стыдно за наш народ, который растерял нравственные ориентиры”²⁸. W swoim eseju sugeruje również, że polityka obecnych rządzących w Rosji zmierza do wywołania trzeciej wojny światowej, a działania na Krymie, to jedynie prolog do tego, aby doprowadzić Europę do upadku. Tekst Ulickiej szybko trafił do rosyjskich mediów w pospiesznie przygotowanym tłumaczeniu i wywołał określone emocje władzy. Reakcje na tak radykalne wypowiedzi dla zachodnioeuro-

²⁶ Tamże.

²⁷ Ю. Кубаноский, *Она пугает, а мне не страшно*, <https://rg.ru/2014/08/26/ulickaya.html> (10.08.2021).

²⁸ Tamże.

pejskich mediów natychmiast miały swoje przełożenie na restrykcje wobec pisarki. Zaczęto odwoływać ważne dla niej spotkania, ale dalszych konsekwencji wobec niej nie wyciągnięto.

Pisarze rosyjscy nie są jednak traktowani przez władzę jako poważni przeciwnicy, a ich działalność protestacyjna nie jest postrzegana w kategoriach groźnych społecznie. Władza nie zwraca szczególnej uwagi na teksty, w których wyrażana jest krytyka i pojawiają się głosy nawołujące do protestu społecznego, gdyż nie dostrzega ich siły wpływu na społeczeństwo. Uważa się, że ich działalność ma niewielki zasięg perswazyjny. Katarzyna Syska, analizując zaangażowanie polityczne i społeczne pisarzy, zauważa ich potencjał protestacyjny w sytuacjach, kiedy w kraju dochodzi do zorganizowanych protestów, w których biorą czynnie udział. Sami organizują się w różnego rodzaju grupy formalne, których celem jest działalność protestacyjna, jak to miało miejsce w 2011 roku, kiedy założyli Ligę Wyborców²⁹. Niemniej nie przenoszą tych działań na grunt literacki, dlatego obecnie brakuje tzw. literatury zaangażowanej. Jeśli pojawiają się głosy sprzeciwu, to jedynie w twórczości publicystycznej. Syska opisuje dwie strategie w działaniach protestacyjnych rosyjskiego środowiska literackiego: „pierwsza to aktywna postawa obywatelska w działalności pozaliterackiej (udział w protestach, wypowiedzi w mediach), która jednak nie wpływa na poetykę i tematykę tekstów, a druga to chwilowe zaniechanie uprawiania literatury na rzecz publicystyki”³⁰.

Zachar Prilepin i Ludmiła Ulicka należą do najbardziej rozpoznawalnych twórców zaangażowanych politycznie oraz komentatorów wydarzeń politycznych i społecznych. Jednak nie są jedynymi pisarzami, którzy głośno mówią o swoich przekonaniach, wyrażając tym samym sprzeciw wobec kwestii, które budzą ich największy niepokój, a najczęściej oburzenie, gdyż działania protestacyjne wynikają w większości z emocji ekstremalnych. Syska w wywiadzie na temat obecnej kondycji i sytuacji w literaturze rosyjskiej, pytana

²⁹ K. Syska, *Książek nikt już tu nie aresztuje*. Katarzyna Syska o współczesnej Rosji, <https://europejskipoetawolnosc.pl/article/katarzyna-syska-ksiazek-nikt-juz-tu-nie-aresztuje/> (10.09.2021).

³⁰ Tamże.

o protestujących pisarzy w Rosji, wskazuje kilku najbardziej aktywnych artystów, a także cel i charakter ich protestów:

Dziś najbardziej zagorzałym krytykiem władz wśród rosyjskich pisarzy jest Lew Rubinsztejn — poeta, conceptualista, który od kilku lat nie pisze wierszy, zamiast tego komentuje wydarzenia polityczne i społeczne. Krytykuje wojnę na Ukrainie i aneksję Krymu. Wśród krytyków władz wymienić można też, między innymi, Siergieja Stratanowskiego — poetę, w przeszłości jednego z głównych przedstawicieli samizdatu, a obecnie nominowanego do gdańskiej Nagrody Literackiej Europejski Poeta Wolności³¹.

Podsumowując ten krótki przegląd różnych form protestów pisarzy i krytyków rosyjskich, można zauważyć mnogość celów im przyświecających. Z jednej strony ci zaangażowani politycznie, z silnie ugruntowaną pozycją w kręgach literackich, wykorzystują możliwości wystąpień publicznych, w których wyrażają protest jedynie na poziomie werbalnym, w dyskursie poprawności politycznej, wywołując ostrą polemikę odbiorców ich wypowiedzi, w konsekwencji znacząco podnosząc poziom swojej popularności. W tym gronie pojawi się na przykład Prilepin, którego protesty określane są jako „marketingowe”. Z drugiej strony, na potencjał protestacyjny społeczeństwa wpływają pisarze/krytycy, którzy „toczą boje” na polu literatury, korzystając z narzędzi swojej profesji, nie wychodząc poza granice twórczości artystycznej. Ich protest przekłada się na mierzalne działania z wykorzystaniem bogactwa warsztatowego. Tworzą oni nowe teksty literackie, metaliterackie i okołoliterackie, w których prezentują aktywność protestacyjną, skierowaną przeciwko konkretnym wydarzeniom, działaniom czy ideom. Pojawiają się również pisarze i krytycy, którzy wypowiadają się na temat istoty protestów, aprobatywnie komentują ich zasadność i meritum, tym samym wchodzą w dyskurs protestacyjny i wyrażają swoje stanowisko *expressis verbis*.

Redaktorzy 31. numeru „Rusycystycznych Studiów Literaturoznawczych” postawili pytania: „Czy protest leży w naturze Rosjan? I czy skłonność do buntu to jedynie domena jednostek, określonych grup społecznych, a może przejaw przemian pokoleniowych doko-

³¹ Tamże.

nujących się we współczesnym świecie o utrwalone w literaturze i sztuce różne formy protestu wobec opresyjnych działań władzy, systemu, ale i społeczeństwa?”³². Działania środowiska literackiego w Rosji pokazują, że protest bezpośredni nie leży w naturze Rosjan, jednak potencjał protestacyjny w ostatnich latach zauważalnie wzrasta. Przemiany pokoleniowe mają niewątpliwie ogromny wpływ na rosnącą gotowość do protestu, co potwierdzają badania socjologiczne. Grupy literackie protestują nie tylko przeciwko rządzącym, lecz także przeciwko zjawiskom i działaniom, które godzą w ich interesy. Zachowania protestacyjne częściej demonstrują młodzi artyści, jednak jak pokazują badania, pokolenie pisarzy i krytyków, które cieszy się wysokim poziomem popularności i aurytetytu w środowisku literackim, nie pozostaje bierne na tym polu.

REFERENCES

- Abasheva, Mariya. “Mifologiya ‘zhenskogo’ v poezii Vitaliya Kal’pidi.” *Filologicheskiye nauki*, no. 3, 2000: 52–61. [Абашева, Мария. “Мифология ‘женского’ в поэзии Виталия Кальпиди.” *Филологические науки*, № 3, 2000: 52–61].
- Avtsionova, Galina I., Voronina, Yelena Yu. “Innovatsionnyye formy protestnoy aktivnosti molodezhi.” *PolitBook*, no. 3, 2004: 15–26 [Авционова, Галина И., Воронина, Елена Ю. “Инновационные формы протестной активности молодежи.” *PolitBook*, № 3, 2004: 15–26].
- Burzyński, Tomasz, Karwacka, Monika. *Blogosfera w Rosji: wirtualna przestrzeń literacka a wyzwania społeczeństwa sieciowego*. Katowice: Wydawnictwo “Śląsk” i Stowarzyszenie Inicjatyw Wydawniczych, 2020.
- Chelpanova, Diana D. “Protestnyy potentsial studencheskoy molodezhi Yuga Rossii.” *Nauchnaya mysl’ Kavkaza*, no. 1, 2014: 55–62 [Челпанова, Диана Д. “Протестный потенциал студенческой молодежи Юга России.” *Научная мысль Кавказа*, № 1, 2014: 55–62].
- Karwacka, Monika. “Obraz Rosji w blogach literackich pisarzy rosyjskich.” *Przeгляд Wschodnioeuropejski*, vol. 11, no. 2, 2020: 205–216.
- Kopczacki, Bartłomiej. “Zachara Prilepina zmagania z ‘towarzystwem.’” *Rusycystyczne Studia Literaturoznawcze*, no. 28, 2018: 122–137.
- Krupenikova, Leyla Sh. “Dinamika massovogo soznaniya i protestnaya aktivnost’ rossiiyan.” *Gumanitarnyye, sotsial’no-ekonomicheskiye i obshchestvennyye nauki*, no. 12, 2019: 83–86 [Крупеникова, Лейла Ш. “Динамика массового

³² <https://journals.us.edu.pl/index.php/RSL/announcement/view/76> (04.04.2021).

- сознания и протестная активность россиян.” *Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки*, № 12, 2019: 83–86].
- “Liberal’nyy fashizm: Ulitskaya i Bykov podelili rossiiyan na sorta — Rossiya 24.” <https://www.youtube.com/watch?v=BWPX3kqPi1Q>. Accessed 10 June 2021. [“Либеральный фашизм: Улицкая и Быков поделили россиян на сорта — Россия 24.” <https://www.youtube.com/watch?v=BWPX3kqPi1Q>. Дата обращения: 10 июня 2021].
- “Lyudmila Ulitskaya v interv’yu Tageszeitung: ‘U drakona yeshche yest’ zuby’” <https://www.newsru.co.il/press/01feb2021/ul.html>. Accessed 6 June 2021 [“Людмила Улицкая в интервью Tageszeitung: ‘У дракона еще есть зубы.’” <https://www.newsru.co.il/press/01feb2021/ul.html>. Дата обращения: 6 июня 2021].
- Pimenov, Aleksey. “Zakhar Prilepin protiv Putina: korrupsionnyye skhemy i vlast.” <https://www.golosameriki.com/a/zahar-prilepin-putin-2011-09-30-130874548/246076.html>. Accessed 20 August 2021 [Пименов, Алексей. “Захар Прилепин против Путина: коррупционные схемы и власть.” <https://www.golosameriki.com/a/zahar-prilepin-putin-2011-09-30-130874548/246076.html>. Дата обращения: 20 августа 2021].
- “Protestnaya aktivnost.” <https://www.levada.ru/2019/09/03/protestnaya-aktivnost-5/>. Accessed 10 November 2020 [“Протестная активность.” <https://www.levada.ru/2019/09/03/protestnaya-aktivnost-5/>. Дата обращения: 10 ноября 2020].
- Rossiyskoye obshchestvo i vyzovy vremeni*. Kniga pervaya. Ed. Gorshkov, Mikhail K., Petukhov, Valeriy V. Moskva: Izdatel’stvo Ves’ Mir, 2015 [*Российское общество и вызовы времени*. Книга первая. Ред. Горшков, Михаил К., Петухов, Валерий В. Москва: Издательство “Весь Мир,” 2015].
- Syska, Katarzyna. “Książek nikt już tu nie aresztuje. Katarzyna Syska o współczesnej Rosji.” <https://europejskiopetawolnosc.pl/article/katarzyna-syska-ksiazek-nikt-juz-tu-nie-aresztuje/>. Accessed 10 October 2021.
- Waszkielewicz, Halina. “Притчевая обезьяна Захара Прилепина.” *Przegląd Rusycystyczny*, no. 2 (142), 2013: 134–147.